

Open en flexibele leeromgevingen: kweekvijver of fuik?

In steeds meer opleidingen in het middelbaar en hoger beroepsonderwijs zijn open en flexibele leeromgevingen te vinden. Studenten krijgen daar de ruimte om te werken aan open, complexe vraagstukken en de flexibiliteit om te beslissen hoe, wat, waar en wanneer ze leren. Dit vraagt iets van hen: ze moeten zelf keuzes maken, plannen, bijsturen en regie nemen over hun leerproces, wat 'student agency' genoemd wordt. Studenten reageren verschillend op de openheid in deze leeromgevingen. De ene student bloeit op, terwijl de ander juist vastloopt. Hoe komt dat? En hoe kun je als docent inspelen op de verschillen tussen studenten? In dit artikel leggen we uit wat student agency is en hoe en waarom deze capaciteit kan verschillen per student en per situatie. We sluiten af met praktische handvatten om studenten passend te ondersteunen in het ontwikkelen van agency. [JANINE HAENEN, RENÉE HENDRIKS](#)

INLEIDING

In het middelbaar en hoger beroepsonderwijs komen steeds meer open en flexibele leeromgevingen voor. Hierin kunnen studenten experimenteren met het samen werken aan authentieke, complexe opdrachten

FLEXIBELE
LEEROMGEVINGEN ZIJN
IN OPKOMST IN HET
BEROEPSONDERWIJS

en krijgen ze ruimte om zelf keuzes te maken in inhoud, vorm, locatie en planning van hun leren. Dat betekent dat van hen wordt verwacht dat ze zelfstandig keuzes kunnen maken en de regie kunnen nemen over hun eigen leerproces. Dit wordt 'student agency' genoemd (Bandura, 2018).

Een veelbesproken vraag is of

deze keuzevrijheid wel bijdraagt aan studentsucces. Veel studenten vinden het namelijk moeilijk om met de hoeveelheid autonomie en verantwoordelijkheid om te gaan in een dergelijke leeromgeving. Hierdoor kan de leeromgeving werken als een fuik: studenten die niet goed om kunnen gaan met de vrijheid en geen grip

krijgen op hun leerproces kunnen vastlopen. Tegelijkertijd is flexibiliteit in de leeromgeving juist nodig om agency te ontwikkelen: de vrijheid biedt studenten de mogelijkheid om zelf de regie te nemen over het leren. Zo'n leeromgeving kan een kweekvijver zijn waarin studenten kunnen oefenen met keuzes maken, plannen en bijsturen.

Kortom, het antwoord vraagt nuance: de opzet van open leeromgevingen moet matchen met de capaciteit van de studenten en de begeleiding moet hierop afgestemd worden.

WAT IS STUDENT AGENCY?

Student agency betreft de capaciteit van studenten om doelgericht het eigen leergedrag en de leeromgeving te beïnvloeden (Bandura, 2018). In de Nederlandse literatuur wordt agency vaak vertaald als stuurkracht (Oolbekink-Marchand, 2017). Hoe de stuurkracht in verschillende leer-situaties tot uiting komt, hangt af van de bronnen waar de student uit kan putten: persoonlijke bronnen, ervaringsbronnen en bronnen uit de leeromgeving. De persoonlijke bronnen verwijzen naar individuele kenmerken van een student, zoals motivatie voor leren en het gevoel succesvol te kunnen zijn. Ook eerdere ervaringen met zelfregulatie spelen een rol. Studenten die gewend zijn om hun leerproces te plannen, hun aanpak te evalueren en op tijd hulp te vragen, zullen dit in een nieuwe leersituatie ook sneller doen.

De bronnen in de leeromgeving betreffen relationele bronnen, zoals steun van docenten en medestudenten, en contextuele bronnen, zoals de ruimte om keuzes te maken in bijvoorbeeld leerdoelen, leeractivitei-

ten en toetsing (Jääskelä et al., 2021). De mix van al deze verschillende bronnen bepaalt hoe stuurkracht tot uiting komt en dat kan verschillen per student en per leersituatie.

VERSCHILLEN TUSSEN STUDENTEN: STUDENTPROFIELEN

Om de verschillen tussen studenten in kaart te brengen, hebben we met een vragenlijst studentprofielen ontwikkeld op basis van de persoonlijke en relationele bronnen en ervaringsbronnen voor stuurkracht (Haenen et al., geaccepteerd voor publicatie). We onderscheiden vier profielen, die we in Tabel 1 (zie hieronder) op een rijtje zetten. Hierin is te zien dat er variatie is in hoe studenten de bronnen ervaren en hoe eerdere ervaring met stuurkracht daar een rol in speelt.

VERSCHILLEN TUSSEN STUDENTEN: FLEXWEB

De contextuele bronnen voor stuurkracht gaan over de ruimte in het onderwijsontwerp om als student beslissingen te nemen, bijvoorbeeld over leerdoelen, beroepsproducten, materialen of de studieplanning. In een leeromgeving kan weinig tot veel beslissruimte worden ingebouwd. Zo kan er geen beslissruimte voor studenten zijn: de docent beslist dan over het onderwijsontwerp,

bijvoorbeeld bij een voorgeschreven planning. Meer ruimte komt er als aan studenten opties worden geboden, bijvoorbeeld met een lijst van bronnen waar studenten uit kunnen kiezen. Nog meer ruimte ontstaat wanneer studenten zelf met voorstellen mogen komen voor

IN EEN
LEEROMGEVING KAN DE
BESLISSRUIMTE WORDEN
GEVARIËERD

de invulling van hun leren, bijvoorbeeld voor het beroepsproduct dat zij opleveren. Dit kan in afstemming met de docent gebeuren of, wanneer passend, meer zelfstandig.

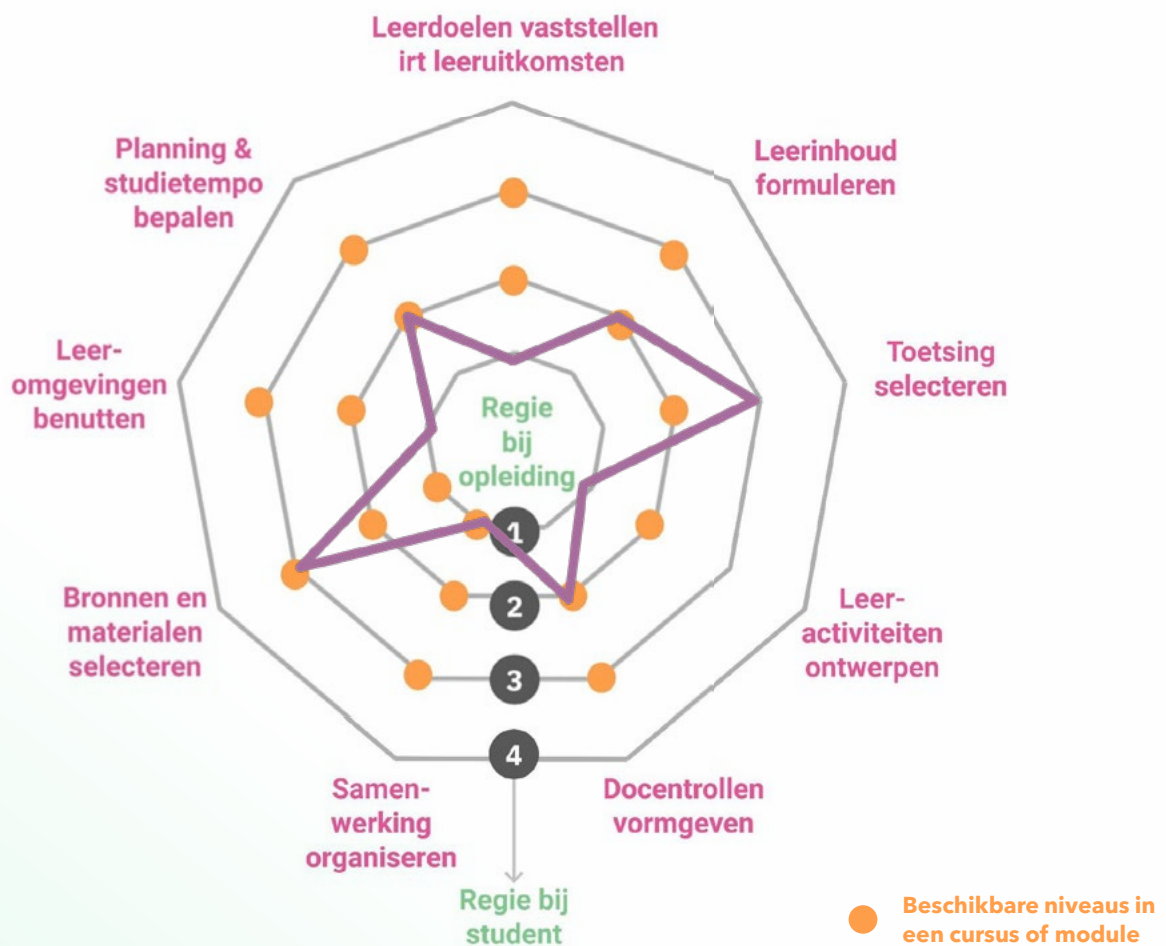
De mate van beslissruimte in het onderwijsontwerp is verenigd in het FLEXweb (Figuur 1 op de volgende bladzijde). Hierin kan worden gevisualiseerd waar de student beslissruimte heeft en hoeveel zelfstandigheid een student daarbij aankan.

MAATWERK VOOR STUDENTEN: GEDIFFERENTIEERDE ONDERSTEUNING

Om de verschillende studenten te ondersteunen in de ontwikkeling van

Profielen	Studenten ervaren...	Studenten voelen zich...
1. Zoekende student	...beperkte toegang tot de persoonlijke en relationele bronnen en ervaringsbronnen	...weinig gemotiveerd, capabel, gesteund en ervaren in stuurkracht
2. Ontwikkellende student	...redelijke toegang tot de persoonlijke en relationele bronnen, maar minder tot de ervaringsbronnen	...redelijk gemotiveerd, capabel en gesteund, maar minder ervaren, met name in het kiezen en evalueren van hun leeraanpak
3. Zelfsturende student	...ruime toegang tot de persoonlijke en relationele bronnen en ervaringsbronnen	...sterk gemotiveerd, capabel, gesteund door docenten en ervaren in stuurkracht
4. Startende student	...ruime toegang tot de persoonlijke en relationele bronnen, maar minder tot de ervaringsbronnen	...sterk gemotiveerd, capabel en gesteund door docenten, maar minder ervaren, met name in het kiezen van hun leeraanpak

Tabel 1. Studentprofielen op basis van de persoonlijke en relationele bronnen en ervaringsbronnen.

Bekwaamheid van student Dewi

Zelfstandigheidsniveaus

1. Uitvoeren wat door de opleiding is ontworpen
2. Kiezen uit wat door de opleiding is ontworpen
3. Samen ontwerpen met opleiders
4. Zelfstandig ontwerpen en anderen ondersteunen

Figuur 1. Het FLEXweb met daarin weergegeven welke zelfstandigheidsniveaus er in een bepaalde cursus mogelijk zijn, en het bekwaamheidsweb van student Dewi. Aan de overlap is te zien dat Dewi op de meeste punten uit de voeten kan met de beslissruimte in deze module, maar voor leerdoelen vaststellen, leeractiviteiten ontwerpen en leeromgevingen benutten heeft zij meer ondersteuning nodig.

hun stuurkracht is maatwerk nodig. Om zowel indirect te ondersteunen via het onderwijsontwerp als direct in de begeleiding van de studenten (Dignath & Veenman, 2021), hebben wij diverse tools ontwikkeld.

Indirect – ondersteuning via onderwijsontwerp

In het onderwijsontwerp kan rekening worden gehouden met de vier studentprofielen. Voor *zoekende studenten* (profiel 1) kan ruimte voor meer individuele begeleiding worden gemaakt, met aandacht voor

hun motivatie, vertrouwen in eigen kunnen en de relatie met de docent. *Ontwikkende en startende studenten* (profielen 2 en 4) zijn gebaat bij tijd voor en instructie van zelfregulerend leren en eerdere ervaringen hiermee. Tegelijkertijd kan voor *zelfsturende studenten* (profiel 3) meer beslissruimte worden ingebouwd. De vragenlijst over de bronnen voor stuurkracht (Haenen et al., geaccepteerd voor publicatie) kan hierbij als gespreksinstrument of reflectietool worden ingezet.

Met het FLEXweb kan in docen-

tenteams worden besproken hoe flexibel het onderwijsontwerp (de bedoeling) en de uitvoering (de praktijk) zijn, omdat deze soms van elkaar verschillen. Belangrijk is om samen te bespreken welk niveau van zelfstandigheid van studenten verwacht wordt aan het begin en einde van de opleiding en wat dat betekent voor de modules ertussenin. Door dit gesprek te voeren, werk je samen aan een gezamenlijk beeld en een gedragen uitvoering van het onderwijsontwerp en sluit je aan bij de verschillen tussen studenten.

Direct – ondersteuning via studentbegeleiding

Directe ondersteuning vindt vooral plaats tijdens individuele coaching. Omdat de kans bestaat dat *zoekende studenten* (profiel 1) vastlopen in een open leeromgeving, is het belangrijk om hen direct vanaf de start van een onderwijsprogramma te spreken. Met *zelfsturende studenten* (profiel 3) kan besproken worden waar ze meer beslisruimte willen en met *ontwikkende en startende studenten* (profielen 2 en 4) kunnen zelf-regulerende vaardigheden worden geoefend.

HOE KAN KEUZEVRIJHEID BIJDAGEN AAN STUDENTSUCCES?

Het FLEXweb kan in gesprek met de student ingezet worden om zicht te krijgen waar studenten meer sturing, beslisruimte of ondersteuning nodig hebben. In een leerplan kan opgenomen worden volgens welke zelfstandigheidsniveaus

de student zou willen werken. Afstemming met de begeleider is daarbij belangrijk omdat studenten zichzelf kunnen over- of onderschatten en het leerplan uitdagend én haalbaar moet zijn. Tijdens de module kan het leren gemonitord worden en aan het einde kan gereflecteerd worden op wat goed ging en beter kan. Daarbij wordt ook vooruitgekeken naar de volgende module, zodat (groei in) stuurkracht cyclisch besproken wordt.

Ten slotte kan de STUURkracht challenge met groepjes studenten worden gespeeld om student agency te ontwikkelen (Zwart et al., 2025). Zie daarvoor: [Stuurkracht Challenge voor studenten, student agency](#).

TOEWERKEN NAAR MEER STUURKRACHT

Wanneer wordt aangesloten bij de verschillende behoeften van studenten om hen te ondersteunen in hun stuurkracht, kunnen studenten optimaal gebruik maken van de openheid en flexibiliteit in een leeromgeving. Zo wordt die leeromgeving een kweekvijver in plaats van een fuik: een plek waar studenten kunnen groeien en hun stuurkracht kunnen ontwikkelen. ■

Literatuur

- > Bandura, A. (2018). Toward a Psychology of Human Agency: Pathways and Reflections. *Perspectives on Psychological Science*, 13(2), 130 – 136.
- > Haenen, J., Hendriks, R. A., Vink, C. C., Sjoer, E., & Admiraal, W. F. (geaccepteerd voor publicatie). *Bronnen voor student agency in open leeromgevingen in het hoger onderwijs: profielen van studenten*. Pedagogische Studiën.
- > Jääskelä, P., Heilala, V., Kärkkäinen, T., & Häkkinen, P. (2021). Student agency analytics: Learning analytics as a tool for analysing student agency in higher education. *Behaviour & Information Technology*, 40(8), 790-808.
- > Oolbekkink-Marchand (2017). *Leraren Veranderen*. Lectorale rede. Hogeschool Arnhem Nijmegen (HAN).
- > Zwart, Z., Stokhof, H., Van den Langenberg, K., & Haenen, J. (2025). De STUURkracht Challenge: student agency bevorderen in mbo en hbo. *Vaktijdschrift Profiel*, 7, 6-8.
- > Dignath, C., & Veenman, M. V. (2021). The role of direct strategy instruction and indirect activation of self-regulated learning—Evidence from classroom observation studies. *Educational Psychology Review*, 33(2), 489-533.

- JANINE HAENEN, ONDERWIJSADVISEUR EN ONDERZOEKER LECTORAAT DUURZAME TALENTONTWIKKELING, DE HAAGSE HOGESCHOOL, J.HAENEN@HHS.NL
- DR. RENÉE A. HENDRIKS, SENIOR ONDERZOEKER LECTORAAT STUDIESUCCES, HOGESCHOOL INHOLLAND, RENEE.HENDRIKS@INHOLLAND.NL
- HIERBIJ WILLEN WE GRAAG BELINDA OMMERING BEDANKEN VOOR HET MEELEZEN EN FEEDBACK GEVEN.

